

Кармел Галлагер

**Викладання історії в контексті сприяння демократичним
цінностям і терпимості
Посібник для вчителів**

2001

Переклад здійснено за виданням:

Carmel Gallagher. History Teaching and the Promotion of Democratic Values and Tolerance: A Handbook for Teachers. - Strasbourg: Council of Europe, 1996.

Переклад Тетяни Іваненко

Матеріали видання люб'язно надані Харківській правозахисній групі Бюро Інформації Ради Європи в Україні на умовах подальшого передруку та безкоштовного поширення

Рекомендовано Міністерством освіти України

Кармел Галлагер. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості: Посібник для вчителів.

Посібник присвячений питанню викладання історії і пропаганді демократичних цінностей в європейських країнах на сучасному етапі. В ньому розкриваються характер, значення і потенційні можливості шкільного курсу історії, а також даються практичні рекомендації з організації навчальної діяльності на заняттях і підготовці підручників з історії.

Кармел Галлагер є головним спеціалістом з історії Північно-Ірландської Ради з питань учбових програм, іспитів і оцінювання знань (ССЕА). До цього очолювала Відділення історії Коледжу Св. Луїса, Белфаст, Північна Ірландія.

ЗМІСТ

Передмова

ВСТУП

Глава А. ЗНАЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

1. Дискусії щодо предмету викладання історії
 - 1.1. Виникнення дискусії
 - 1.2. Вплив XIX і початку XX ст. ст. на викладання історії
 - 1.3. Вплив шкільних підручників
 - 1.4. Версія викладання історії з відверто націоналістичних позицій
 - 1.5. Вплив сьогодення
 - 1.6. Переоцінка суті та мети викладання історії
 - 1.7. Мета підходу до навчального процесу
 - 1.8. Висловлювання для роздумів над викладанням історії
 - 1.9. Теми для роздумів і обговорення з колегами
2. Сучасні проблеми викладання історії
 - 2.1. "Новий" європейський контекст
 - 2.2. Наслідки нетерпимості
 - 2.3. Піднесення націоналізму в Східній Європі
 - 2.4. Можливості
 - 2.5. Постійна значущість національної історії
 - 2.6. Підходи до національної історії
 - 2.7. Важливість регіональної історії
 - 2.8. Важливість європейського і всесвітнього контекстів
 - 2.9. Перспективи освіти в галузі прав людини
 - 2.10. Висловлювання для роздумів над викладанням історії
 - 2.11. Теми для роздумів і обговорення з колегами

3. Вплив викладання історії на формування системи загальнолюдських цінностей
- 3.1. Різні погляди на роль викладання історії
- 3.2. Потенційні можливості розвитку цінностей
- 3.3. Можливості розвитку критичного мислення в сфері сприйняття масової інформації
- 3.4. Співвідношення моральних переконань і переконливості аргументації
- 3.5. Навчання вмінню конструктивно розглядати конфліктні ситуації
- 3.6. Прищеплення навичок позитивного вирішення суперечливих питань сучасності
- 3.7. Викладання історії у класовому суспільстві
- 3.8. Підходи вчителя до вирішення суперечливих питань
- 3.9. Теми для роздумів і обговорення з колегами

Глава Б. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

4. Методичні підходи до формування в учнів навичок вивчення історії
- 4.1. Реалістичний контекст
- 4.2. Характерні особливості методики викладання історії
- 4.3. Ознайомлення з історичними фактами
- 4.4. Види джерел
- 4.5. Наочні джерела
- 4.6. Усні джерела
- 4.7. Письмові джерела
- 4.8. Майстерність у використанні джерел
- 4.9. Важливість аналізу підручників учнями
- 4.10. Цінність місцевої історії
- 4.11. Хронологія
- 4.12. Причинність
- 4.13. Зміна і безперервність
- 4.14. Відчуття часу
- 4.15. Теми для роздумів і обговорення з колегами
5. Тактика і стратегія вчителя в класі
- 5.1. Мистецтво залучення всього класу до роботи
- 5.2. Опитування всього класу
- 5.3. Дискусія
- 5.4. Групова робота
- 5.5. Яких навичок набувають учні внаслідок групової роботи
- 5.6. Завдання учителя при груповій роботі
- 5.7. Склад групи та її формування
- 5.8. Види групової роботи
- 5.9. Активізація навчального процесу
- 5.10. Теми для роздумів і обговорення з колегами
6. Використання підручників та першоджерел
- 6.1. Рекомендації щодо підготовки і випуску підручників з історії
7. Резюме: Поєднання теорії та практики

Додаток 1: Схема, що ілюструє можливий прогрес в оволодінні учнями навичками вивчення історії та досягненні її змісту!

Додаток 2: Використана література

ПЕРЕДМОВА

Після вступу України до Ради Європи відповідні структури цієї впливової міжнародної організації активно співпрацюють з українськими освітянами у справі трансформації історичної освіти. Протягом 1996—1998 р. р. в Україні за сприяння Ради Європи була проведена низка міжнародних семінарів та конференцій з проблем викладання суспільно-політичних дисциплін і, зокрема, історії в школах нашої держави.

На цих семінарах піднімалось питання реформування навчання в школах України, нових підходів до викладання історії України та всесвітньої історії XX ст., підготовки вчителів історії в умовах демократичних перетворень, викладання дискусійних та уразливих проблем історії XX ст., підготовки та публікації нових підручників з історії в Україні.

Учасники конференцій та семінарів разом з експертами Ради Європи обговорювали проблеми викладання світової історії та історії України в загальноосвітніх закладах нашої країни та порівнювали їх з проблемами викладання в інших країнах Європи. Експерти позитивно оцінювали ті зміни, що відбулися в Україні в галузі

історичної освіти за роки незалежності. Як великі здобутки відмічали розробку державних стандартів історичної освіти, написання і публікацію концептуально нових підручників з вітчизняної та всесвітньої історії, створення робочих зошитів, хрестоматій, дидактичних матеріалів та інших складових навчально-методичного комплексу.

Підкреслювалось також, що заслуговує на увагу багатий досвід підготовки майбутніх вчителів історії у вузах України.

Проте, проблем у викладанні історії залишається ще багато. Одна з них — відсутність методичного посібника для вчителів, в якому були б наведені конкретні рекомендації у висвітленні складних питань історії для учнів молодших і старших класів, описані нові прийоми та методи роботи з різними джерелами інформації, роз'яснені нові технології навчання в класі та позакласній роботі з предмету. Тому представлений посібник, написаний головним спеціалістом з питань учбових програм, іспитів і оцінювання знань (ССЕА) Кармел Галлагер, може надати значну допомогу вчителям у їх роботі з дітьми.

Посібник присвячений питанням викладання історії і пропаганді демократичних цінностей в європейських країнах на сучасному етапі. Він поділяється на дві частини. В першій — мова йде про характер, значення і потенційні можливості шкільного курсу історії; в другій — даються практичні рекомендації з організації навчальної діяльності на заняттях. В першій частині автор приділяє велику увагу формуванню в учнів критичного погляду на історію, розумінню того, що історичні джерела в багатьох випадках носять тенденційний і упереджений характер, а також виробленню власного бачення тих чи інших подій.

В роботі приділяється велике значення також вихованню у дітей моральних цінностей, формуванню вміння врегульовувати конфліктні ситуації, розумінню дітьми того, що вони живуть в суспільстві з багатьма культурами і повинні толерантно ставитися до історії та традицій інших народів, поважати їх.

В другій частині роботи автор дає методичні рекомендації вчителям з проведення стратегії активного навчання, зокрема, з організації в класі дискусій, різних форм групової роботи та інших нетрадиційних методів викладання. В посібнику подаються конкретні моделі формування історичних уявлень про час, хронологію, причинно-наслідкові зв'язки, даються поради з підготовки аналітичних доповідей з історії та т. ін.

Останній розділ присвячений рекомендаціям з підготовки підручників з історії.

Цікава сама структура посібника. Кармел Галлагер на початку розділів ставить проблемні питання, часто викладає дискусійні точки зору, використовує різні джерела, на основі яких пропонує читачам самим зробити висновки. Кожен розділ також закінчується запитаннями, які автор пропонує обдумати і обговорити з колегами. Така структура посібника відповідає сучасним поглядам на активну роботу з навчальною книгою, стимулює думку читача, його зацікавленість і фантазію. Все це позитивно впливає на засвоєння навчального матеріалу.

Безумовно слід підкреслити, що автори вітчизняних методичних посібників для вчителів більш детально і глибоко висвітлюють форми і методи роботи на уроці, приділяють основну увагу роботі стосовно формування уявлень і понять, розуміння зв'язків та тенденцій історичного розвитку. Даний посібник висвітлює традиції ірландських педагогів, їх бачення своєї ролі у навчанні і вихованні підростаючого покоління. Вважаємо, що цей досвід буде цікавим і корисним і для наших вчителів.

Ладиченко Т. В – кандидат історичних наук, доцент, завідувача кафедрою методики викладання історії та суспільно-політичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

***П. Джанет Бойд, засновниці Фонду історії
Уельсу Королівського Університету в Белфасті
за великий внесок у справу викладання історії***

ВСТУП

Ця книга є підсумком багаторічної просвітницької практики, роздумів і вивчення матеріалів, що стосуються викладання історії в школі. Деякі думки запозичені з робіт інших авторів, посилання на які зроблено в примітках під текстом та в додатку 2.

Посібник складається з двох частин: глави А і глави Б.

Глава А присвячена філософському осмисленню значення історії та важливості її викладання.

У главі Б розглядаються питання методики викладання історії в класах.

На початку кожного підрозділу формулюється одне або два питання, які потім роз'яснюються. Закінчується підрозділ постановкою проблемних питань, які пропонуються для обговорення з колегами.

Глава А Значення викладання історії

"Історія — це політичний театр дій. Загальна писемність підняла її ставки. У той час, коли тільки незначна частина людей мала змогу читати і писати, народна пам'ять формувалася стихійно і тлумачення історії було досить суб'єктивним; але сьогодні загальновідома, офіційна точка зору на хід історії пронизує шкільні підручники, пресу і телебачення".

Джон Тош. Хо́да історії: Цілі, методи та нові напрями у вивченні сучасної історії. — Лонгман.

"Учителі — не єдине джерело впливу на розвиток дітей, але його життєво необхідна складова. Нам відведено небагато часу на те, щоб допомогти дітям засвоїти знання і зрозуміти, що вони повинні стати гідними громадянами своєї батьківщини, нашого неспокійного континенту і загального дому, що постійно перебуває під загрозою. Професія вчителя історії сповнена великою відповідальністю. Учителі історії можуть не погодитись з цим твердженням, але їй не в змозі його спростувати. Тому вони мають прийняти цей виклик. Якщо учителі історії відкидають його, вони втрачають свій шанс і зраджують дітей".

Девід Харкнесс. Історія, демократичні цінності і терпимість в Європі: досвід країн, що знаходяться на шляху демократичного розвитку// Симпозіум Ради Європи. — Софія, жовтень 1994 року.

Дискусії щодо предмету викладання історії

Основні питання

Що саме впливало на процес викладання історії?

Як протягом часу змінювалися погляди на важливість викладання історії?

1.1. Виникнення дискусії

Рушійним фактором дискусії щодо змісту викладання історії у школах стало обговорення впливу, який справляє історія на переконання та дії людей. Подібно до подій самої історії, ця дискусія співзвучна особливостям часу і цінностям суспільства, в якому вона відбувається. В останні роки ХХ ст. дискусія поширилася на обговорення загальних цінностей і поглядів, становленню яких має сприяти освіта в цілому. В такому контексті і розглядається викладання історії, як таке, що може бути спрямованим на створення більш терпимого і демократичного суспільства.

1.2. Вплив ХІХ і початку ХХ ст. ст. на викладання історії

Посилення націоналістичних тенденцій наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. ст. та необхідність зміцнення держави призвели до того, що багато урядів зацікавилися політичною, а також освітньою роллю шкіл і можливістю впливу на осмислення національної історії, і вдалися до використання їх як засобу легітимізації влади та виховання лояльних громадян.

Мета, якою вони керувались, а саме: формування лояльності і стабільності, передбачала трактування у суспільстві історії нації як закінченого явища, а не програми можливих змін. Це зовсім не означає, що історію було перетворено в міф і засіб пропаганди. У більшості випадків це було б перебільшенням. Але вся історія піддавалася селекції. Зміщення акцентів на національній самобутності часто призводило до поліпшених версій історії у шкільних підручниках. Усе, що можна було показати корисним для розбудови нації, вважалося гідним пам'яті і подавалось як позитивне. І, відповідно, все інше критикувалося або ігнорувалося, як непотрібне.

1.3. Вплив шкільних підручників

Шкільні підручники посідали важливе місце в пропаганді погляду на історію, як суму достовірних знань, що являли собою щось на зразок незаперечної "громадської власності". Історії національних держав, як старих, так і нових, подавалася в них як вивірений і незаперечний перелік подій минулого, але з перевагою на висвітлення того, що вважалося великим і корисним. Зазвичай це були загальновідомі постаті військових чи політичних діячів, дослідників або першовідкривачів. Воля простих людей, як корінних народів країни, так і мігрантів, національних меншин, регіональних сусідів, особливо жінок (якщо не казати про кількох з них, які завдяки своєму походженню стали королевами) повністю ігнорувалася. Саме у підручниках часто створювалися могутні образи бунтарів, володарів, завойовників, під проводом яких нації боролися за справедливість проти тиранії.

1.4. Версія викладання історії з відверто націоналістичних позицій

Більшість режимів не вдається до відкритих націоналістичних пропагандистських методів, хоча Сталін є прикладом правителя, який безжалісно нав'язував російській історії своє тлумачення. Зрештою, викладання історії з позицій крайнього націоналізму було піддане критиці за те, що з одного боку воно культивує почуття національної, расової, релігійної і культурної вищості, а з іншого — сприяє утвердженню всіляких упереджень, шаблонів, навіть ненависті й жорстокості, а це в результаті призводить до пригнічення інших

людей.

1.5. Вплив сьогодення

Хоча наприкінці ХХ ст. активну соціалізуючу роль школи вже визнано, більшість освітніх систем відхрещується від цього. Втім, існують докази, які дають підстави вважати, що у багатьох суспільствах політики, впливові групи і люди з певними особистими інтересами продовжують шукати можливості впливу на зміст викладання історії в школі. У більшості випадків це пояснюється їх бажанням посприяти національній згоді або встановленню культурної ідентичності. Однак в таких підходах до викладання історії криється небезпека виникнення занадто скептичного ставлення в суспільстві до проголошених ідей, і це може призвести до руйнівних наслідків.

1.6. Переоцінка суті та мети викладання історії

У 90-ті роки суть і мету викладання історії було переглянуто, а існуючу точку зору щодо того, що засвоєна зі школи історія, — це "сума знань", якими необхідно просто керуватися, піддано сумніву. Основу самої історії було визначено як результат тлумачень і інтерпретації істориків, тобто процес, який ніколи не закінчується і залишається відкритим для подальшого пізнання.

Шкільне засвоєння історії розглядалося як набуття знань, які з'являються у процесі використання і тлумачення фактів. Тому викладання історії в школі має відбуватися у формі "пояснення-пошуку, а не передачі суми знань, досягнутої шляхом використання таких педагогічних засобів, як опитування і пояснення.

Метою цього підходу до викладання історії є вироблення в учнів певних навичок наукового сприйняття історії, її суті та впливу. Замість того, щоб засвоювати одну версію, запропоновану в старих шкільних підручниках, учні повинні мати можливість формувати свої власні думки шляхом співставлення різних фактів і точок зору. Іншими словами, з учнями треба працювати таким чином, щоб вони виробили навички творчого опрацювання одержаної інформації, навчилися думати критично і бути "конструктивно скептичними".

1.7. Мета підходу до навчального процесу

Головною метою цього підходу є вироблення в учнів умінь:

- розвивати розуміння того, як минуле раніше було представлено та інтерпретовано;
- збирати та аналізувати матеріали, що надходять з різних джерел, і критично використовувати ці матеріали в кожному історичному контексті (пам'ятаючи ключові ознаки і характеристики періоду розвитку суспільства або ситуації, що розглядається);
- вибрати поміж різними версіями або тлумаченнями минулого кілька точок зору і дати оцінку їм;
- відрізнити факт від вимислу, викривати упередженість, необ'єктивність, стереотипи, шаблонність;
- робити незалежні та виважені оцінки і досягати справедливих і збалансованих рішень на підставі аналізу доступних фактів та вивчення широкого кола можливостей;
- розуміти, що ті чи інші історичні висновки можна знову оцінювати у світлі нових або заново переглянутих фактів.

1.8. Висловлювання для роздумів над викладанням історії

Джерело А

"Ця тенденція обумовила створення програми, за якою головною метою викладання історії є передача єдиної національної концепції історії країни. Цей підхід все ще існує сьогодні".

Доктор Джоахім Проте і Куевас. Вивчення історії в Європі// 3 виступу на Колоквіумі Ради Європи — Париж, 5 грудня 1994 року.

Джерело Б

"Учителі історії теж повинні брати участь у роз'яснювальній кампанії засудження 1-ої Світової війни, тому що вона почалася, головним чином, внаслідок націоналістичного і патріотичного вибуху в усіх країнах, а це результат "згубного впливу історії".

Г. Дж. Уеллс.

Джерело В

"Історія — це найнебезпечніший продукт, який коли-небудь створювала хімія інтелекту, тому що вона робить нації злими, зухвалими, нетерпимими і самовдоволеними."

Поль Валері. Погляди на сучасний світ.

Джерело Г

"Заборонити вивчення історії в школах протягом наступних п'ятдесяти років".

П. Жоао де Деус Пінхейро, міністр закордонних справ Португалії, коментуючи провал мирних переговорів в Юго-славії.

Джерело Д

"Учнів треба навчити розуміти, що "історія та спосіб її тлумачення — це не щось викарбуване у граніті; що минуле ніколи не можна повністю реконструювати і що вивчення історії ніколи не закінчується. Історія

ніколи не буває повністю чи остаточно відомою, історія завжди упереджена, тому що її свідки ніколи не можуть бути сторонніми спостерігачами. вона твориться схильними до помилок фанатиками".

Девід Ловенталь. Вивчення історії в Європі//3 виступу на Колоквіумі Ради Європи. — Париж, 5 грудня 1994 року.

1.9. Теми для роздумів і обговорення з колегами

— Наскільки ви згодні з розглядом проблеми викладання історії з націоналістичних позицій та аналізом запропонованих при цьому підручників?

— Згодні ви чи ні з твердженням автора джерела А про те, що тенденція щодо існування єдиної національної концепції історії країни живе й сьогодні? Наведіть можливі приклади.

— Наскільки ви поділяєте думки, викладені в джерелах Б, В і Г, стосовно потенційно негативних наслідків викладання історії?

— Наскільки ви згодні з думкою про викладання історії, висловленою в джерелі Д?

2. Сучасні проблеми викладання історії

Основні питання

Чому в "новій" Європі важлива сутність викладання історії?

Які цілі історії як шкільного предмету?

2.1. "Новий" європейський контекст *

У ХХ ст. національне суперництво в Європі стало однією з причин двох світових воєн, в яких загинуло безліч людей. У більшості країн Європи ці криваві уроки було засвоєно і настрої, пов'язані з національною ненавистю і суперництвом, змінилися терпимістю і економічним співробітництвом. Зараз "нова" Європа є джерелом величезної надії на те, що на основі пріоритету вищих людських цінностей і взаємоповаги може бути створений новий тип суспільства. У кінці ХХ ст. ми одержали історичну можливість зміцнити мир і солідарність серед держав, допомогти створенню демократичної, толерантної і процвітаючої Європи, яка керується повагою до різноманітності та принципів, що завжди були основоположними для європейської традиції: свобода від дискримінації, рівність перед законом, рівність можливостей, свобода зборів і асоціацій та активна участь у громадському житті.

2.2. Наслідки нетерпимості

Проте кризові явища в соціально-економічному розвитку тих чи інших країн Європи заважають соціальному єднанню більшості держав і породжують подекуди атмосферу нетерпимості, агресивного націоналізму і етноцентризму, що знаходить своє відображення у дискримінації мігрантів, осіб іммігрантського походження і національних меншин, зокрема циган. Зростання політичного екстремізму, а в деяких місцях і рецидиви расизму, ксенофобії та антисемітизму, супроводжуються виключенням певних груп населення з соціально-політичного життя і позбавленням їх основних прав. Це викликає особливу стурбованість на фоні зростаючої апатії багатьох молодих людей і деяких дорослих по відношенню до політичних процесів, що відбуваються у світі.

2.3. Піднесення націоналізму в Східній Європі

Висвітлення історії є особливо важливим завданням в нових демократичних країнах, де тривалий час панувало систематичне навіювання ідей та перекручування історичної правди. Міша Гленні, кореспондент Всесвітньої Служби ББС у Центральній Європі, так характеризує цю ситуацію у своїй книзі "Відродження історії: Східна Європа в епоху демократії": "У Східній Європі немає політичної або соціальної сили, яка могла б зрівнятися з енергією націоналізму. 1989 рік був найкращим часом для східноєвропейського націоналізму, коли природне прагнення до визволення знайшло своє відображення у постійних заявах про національну ідентичність. Навіть на межі революції це не загрожувало нікому, крім існуючих силових структур. За найкоротший час ця атмосфера створила надзвичайно тепле відчуття спільності, яке поширилось за національні кордони. За кілька днів мрія Масарика про єдину чехословацьку націю здійснилась; румуни і угорці обіймали один одного у Трансільванії; турки і болгари вийшли на вулиці святкувати падіння Живкова. Революції, які засвітилися спалахами пронизуючого, яскравого світла, згодом перетворилися на слабке, майже невидиме світіння під темною хмарою національної нетерпимості, тінь якої затьмарила регіональну історію. В одній з країн, Югославії, крах комуністичної влади був прискорений національним конфліктом. Щоб уникнути загрози націоналізму в Східній Європі, треба поринути в омріяний світ європейської інтеграції".

За таких обставин нехтування проблемою врівноваженого викладання історії може призвести до появи цинічного і вразливого покоління, яке стане потенційною жертвою екстремістських ідей.

2.4. Можливості

У багатокультурному контексті європейського суспільства школи мають відігравати важливу роль, допомагаючи молоді стати поінформованими, активними і відповідальними громадянами культурно плюралістичної Європи та всесвітнього товариства в цілому. Зростання демократії, терпимості та соціальні зміни у "новій Європі" потребують як розуміння минулого, так і бачення шляхів вирішення конфліктів у майбутньому. Викладання історії має внести вагомий внесок у справу виховання громадян — відкритих, готових до різноманітності, уміючих поважати людей іншої культури, релігії і мови. Цей тип навчання передбачає визнання єдиних гуманітарних цінностей, спільної цивілізації, взаємозалежності націй та безперечності внеску різних цивілізацій і культур у всесвітнє товариство.

2.5. Постійна значущість національної історії

Ми вже знаємо, як у минулому викладання історії використовувалось для виховання і укорінення національної ідентичності: нерідко це призводило до створення національних стереотипів, негативних образів і упереджень. Приємно думати, що такий тип викладання історії зараз уже сам став "історією". Але в багатьох країнах національні програми, що мають на меті викладання саме національної історії та роблять на цьому наголос, все ще переважають і, здається, мають гарні перспективи. Тому складається враження, що історія і зараз вважається головною опорою суспільства і особистої ідентичності, предметом маніпуляцій, особливо за умов, коли держави, що виникають, ще не сформувалися остаточно, або є центром постійних конфліктів. Попросити людей подивитися назад і критично проаналізувати свою історію, означає просити забагато.

2.6. Підходи до національної історії

Проте вчителі історії можуть створювати передумови для того, щоб навчити учнів усвідомлювати, що їхня нація, стара вона чи молода, є продуктом різних подій, як минулих, так і сучасних, включаючи вплив колонізації, міграції та релігії, етнічних і регіональних меншин. Викладання такої національної історії, яка визнає та поважає законність прав усіх своїх громадян, більш глибоко знайомить учнів з їхнім плюралістичним походженням та ідентичністю, а також дасть уявлення про широчінь національної спадщини, що є частиною їхньої нації чи держави. Сподіваємось, що такий підхід сформує більш помірковане ставлення до свого власного минулого і сьогодення.

2.7. Важливість регіональної історії

Учителі історії можуть також підкреслити, що в деяких випадках нація не є єдиною основою ідентичності і не обов'язково завжди має для неї більшу значимість, ніж інші фактори, такі як культура, етнічність, діалект, звичай чи регіон. Важливо також пояснити, що є спільного між регіональними сусідами і що їх роз'єднує, вказати на їхню взаємозалежність у питаннях торгівлі, міграції, змішаних шлюбів, культурного обміну і спадщини, не кажучи вже про спільну історію, навіть якщо вона й була пов'язана із зазіханнями на права одне одного.

2.8. Важливість європейського і всесвітнього контекстів

Незважаючи на відстань і різноманітність, багатокультурні нації виникли, головним чином, на основі торгівлі та взаємодопомоги, а світові держави сформувались на таких засадах цивілізації як демократія та права людини. Учителі історії мають привернути увагу до цього, тобто показати європейський інтегральний вплив, а де необхідно, і світовий контекст, позитивний взаємовплив різних країн, релігій та ідей.

2.9. Перспективи освіти в галузі прав людини

Молодих людей треба ознайомити з головними постатями та подіями боротьби за демократію, права людини і терпимість минулого і сьогодення. У виданні Ради Європи "Сучасні проблеми освіти в галузі прав людини" читаємо:

"Рекомендації щодо історичних вимірів знань в галузі прав людини звичайно розрізняють три чітких підходи (наприклад, Лістер, 1984). Це — аналіз ключових документів; розгляд прикладів порушення прав людини на сучасному етапі; ознайомлення з розповідями окремих осіб або груп осіб, що збагачують і поширюють права особи. Документи, на які, як правило, посилаються, як на найважливіші, включають Велику хартію вольностей, Американський біль про права, Французьку декларацію 1789 року, Декларацію ООН і відповідні пакти та Європейську конвенцію. Традиційно обираються історичні теми, які звичайно демонструють протилежність між принципами, що визначають права людини, і расовою дискримінацією та переслідуванням: рабство, нацизм і апартеїд. Іноді до програм включаються такі теми, як політичний тиск у Латинській Америці та Радянському Союзі. Для більш успішного оволодіння матеріалом звертаються до персоналій: Вольтер і релігійна нетерпимість, Лінкольн і рабство в США, Мандела і опір апартеїду."

2.10. Висловлювання для роздумів над викладанням історії

Джерело А

"Історія — це вельми потужний засіб, що зв'язує чи розділяє людей; дає друзів або створює ворогів; сприяє соціальному єднанню чи соціальній дезинтеграції. Міжетнічні конфлікти нерідко живляться історичними рахунками, підкреслюючи давні незгоди, що існують між різними групами. Звичайно, це та частина суспільства, яка складає етнічну, мовну або релігійну більшість і яка має владу і засоби, щоб писати національну історію. Характеристика меншин, як "інших", які є ніби культурними та історичними чужинцями, нерідко допомагає тим людям, що становлять більшість, вважати себе членами одного суспільства і господарями. Ця приналежність, а також відчуття господаря нерідко створюються шляхом визначення груп, що, за загальною думкою, не повинні відноситись до більшості і відчувати себе як удома в країні (іммігранти і традиційні меншини)"

Доктор Гіта Штайнер-Хамзі. Історія, демократичні цінності та терпимість у Європі: Досвід країн, що знаходяться на шляху демократичного розвитку// Симпозіум Ради Європи. — Софія, жовтень 1994 року.

Джерело Б

"Звичайно, національна історія відіграє важливу роль у програмах та підручниках, і немає ніякої необхідності спростовувати законність існування нації та національної держави. Підручники не повинні утримуватись від створення позитивного образу держави. Але, що нам дійсно потрібно, — це спільна концепція багатонаціональних держав. Поза сумнівом, нація і національна держава є домінуючою формою колективної ідентичності в сучасному світі; проте вона не єдина і не найважливіша. Сама нація будується цілим рядом ідентичностей і має бути "віддзеркаленням усіх верств".

Вольфганг Хьопкен. Історія, демократичні цінності і терпимість в Європі: Досвід країн, що знаходяться на шляху демократичного розвитку// Симпозіум Ради Європи. — Софія, жовтень 1994 року.

Джерело В

"Роль, яку має відігравати історія серед основних навчальних предметів, є визначальною проблемою сьогодишньої Європи. Як у країнах Західної, так і Центральної та Східної Європи перетворення європейського простору стало найважливішим питанням освітніх систем сучасності".

Історія серед основних навчальних предметів// Доповідь на Семінарі, організованому Консорціумом інституцій за розвиток і дослідження освіти в Європі (CIDREE). — Мадрид, листопад 1992 року.

Джерело Г

Є заклик відмовитись від національної та воєнної історії і акцентувати увагу головним чином на історії економіки, культури і суспільства. Історію треба викладати так, щоб показати розвиток духу всесвітньої спільноти, який веде до створення світової держави та появи людей, які вважають себе не громадянами якої-небудь держави, а членами людського роду.

2.11. Теми для роздумів і обговорення з колегами

- Наскільки ви згодні з оцінкою проблем і перспектив, що зараз існують в Європі?
- В чому полягає можлива негативність факторів, про які йдеться у джерелі А?
- Наскільки серйозну загрозу представляють вони для "нової Європи"?
- Яка сутність і ступінь загрози, якщо вона існує, негативних факторів у вашому регіоні?
- Наскільки ви згодні з необхідністю обережного підходу до національної історії (про що йдеться у джерелах А і Б), чому?
 - Проаналізуйте ваші власні чи національні програми з точки зору пропозицій, що були викладені у цьому розділі:
 - Наскільки ваш вибір матеріалу і підходів відповідає пропозиціями, що тут зроблені?
 - Чи відображає ваша програма викладання історії різноманітність відмінних і навіть протилежних можливостей тлумачення історичних подій?
 - Чи відповідають зміст і цілі вашої навчальної програми:
 - ролі історії у сприянні встановленню демократичних цінностей і терпимості?
 - важливості посилення взаєморозуміння і довіри між меншинами і більшістю; між народами Європи; між народами Європи та інших країн?
 - тому, що школи не є єдиним джерелом впливу на молодь? Як ви вважаєте, наскільки проблеми, поставлені перед учителями історії, справедливі, і що ви, зі свого боку, чекаєте від них?

3. Вплив викладання історії на формування системи загальнолюдських цінностей

Основні питання

Якими є погляди вчителів історії на функцію і можливості історії? Як може викладання історії допомогти розвитку загальнолюдських цінностей, критичного мислення, повчальному використанню аргументації та вмінню конструктивно розглядати конфлікти?

В якій мірі учителі історії соціально зобов'язані розкривати тенденції упередженості у своїх власних суспільствах?

3.1. Різні погляди на роль викладання історії

На мій погляд, в учительському середовищі існує три точки зору на роль викладання історії:

— така, що розглядає освіту в цілому, а викладання історії зокрема, некритично, інтерпретуючи її, як накопичення знань. Наслідком цього типу навчання може бути подання некритичної версії національної історії, яка не підлягає обговоренню;

— тих, хто, готуючи учнів до здачі іспитів, розглядає вивчення шкільних предметів, історії, як академічне заняття. Цей тип навчання може сприяти розвиткові предметних знань, навичок, що сприяє поглибленому розумінню історії і гарантує успішну здачу іспитів, але не містить більш широкої соціальної мети;

— тих, хто розглядає можливості освіти, і викладання історії зокрема, як засіб засвоєння загальнолюдських цінностей, розвитку критичного мислення, використання повчальної аргументації та надбання загальної культури.

Цей тип навчання передбачає розвиток навичок свідомого історичного аналізу, як потенційно необхідного та цілісного базису формування особистої позиції не тільки у межах академічного інтересу чи дозвілля; прийняття поміркованих рішень із суперечливих питань; розгляду етики і моралі, як складових дій, що зачіпають гідність і права інших людей, сприяючи, таким чином, терпимості та орієнтації на загальнолюдські цінності.

3.2. Потенційні можливості розвитку цінностей

Широкі потенційні можливості методології історії сприяють розвитку багатостороннього підходу до будь-якої проблеми і дають змогу вирішити, що саме має вважатись за моральні засади; таке рішення повинно базуватись на фактах, тому що завжди існує цілий ряд думок, які треба враховувати; і такі думки треба підтверджувати посиланнями на надійні джерела, вміти зважувати інші варіанти.

3.3. Можливості розвитку критичного мислення в сфері сприйняття масової інформації

Головним завданням є те, що інформацію треба сприймати не поверхнево, а критично, проаналізувавши її мету та ідейний зміст. Ці навички багато в чому схожі одна на одну і допомагають орієнтуватися в сфері масової інформації, даючи можливість зробити об'єктивний аналіз цілей або завдань інформації, ідейного змісту, який вона прагне донести, аудиторії, на яку вона намагається вплинути, стилю та конструкції, що вона використовує, образів, персонажів та мови, які використовуються. Усі ці навички повинні застосовуватись при аналізі історичних фактів, що більш детально висвітлюватиметься у розділі 4.

3.4. Співвідношення моральних переконань і переконливості аргументації

"Моральні міркування і принципи. стають доступними нам або виражаються через почуття і емоції. Якщо, споглядаючи безпричинну жорстокість, ми не відчуваємо страху і огиди, ми ніколи не знатимемо що, за винятком "чистого" (морально невмотивованого) знання, жорстокість, не кажучи вже про те, наприклад, що вона нестерпна для своїх жертв, морально невинувата".

Данлон. Місце почуттів у моральному житті.

Історія дає багато можливостей для розгляду вражаючих по своїй суті, суперечливих питань. Згадаємо фашизм. Нація занадто впевнена у своїх правах, вражена хворобою жорстокості, створює ситуації, які, здається, ігнорують реальні, скажімо, Голокост. Але краще припинимо обговорення дій, які важко піддаються аналізу, і які, сподіваємося, більше ніколи не відбудуться. Проте, щоб молодь засвоїла хоч якісь уроки історії, зокрема, як не повторювати її найбільш жахливих сторінок, слід докласти зусиль і зрозуміти обставини і почуття, що зумовлюють подібні явища, запропонувавши учням розглянути такі моральні проблеми:

— що штовхнуло людей на подібні дії?

— якими мотивами керувалися злочинці (одержимість, поступливість, покірність, слухняність, страх чи щось інше)?

— хто не залишається осторонь, і як ці особи відрізняються від інших людей (визволителі, які захищають незнайомих їм людей; опозиціонери, які відмовляються брати участь у злочині і нерідко поділяють долю тих, кого катують)?

— з якими моральними проблемами вони зустрічаються?

— як би ви повелились у подібних обставинах?

— чи можуть такі події повторитися?

— яка освіта та дії необхідні, щоб зашкодити їхньому повторенню?

3.5. Навчання вмінню конструктивно розглядати конфліктні ситуації *

Методологія історії передбачає і розвиток вміння бути посередником, бути тим, хто бере участь у мирному розгляді конфліктних ситуацій. Процедури, що їх описано нижче, пов'язані з успішним вирішенням конфліктів, і можуть, у свою чергу, використовуватись учителями історії для розвитку більш глибокого розуміння учнями історичних проблем (зокрема, якщо подібний конфлікт учні вже пережили або знаходяться в аналогічній життєвій ситуації і можуть зрозуміти, що це означає, коли він торкається їх особисто). Запропонований нижче триступеневий процес розгляду конфліктів переноситься на особисті чи суспільні конфліктні ситуації, він містить елементи, прийнятні для аналізу будь-якої події, а саме:

1. Аналіз і критичне мислення.

Ставлячи питання "Що трапилось? В чому проблема?", ми порушуємо цим цілий ряд нових проблем. Треба мати щире бажання знайти істину, аналізуючи корені конфлікту, пам'ятати про можливу необ'єктивність, пропаганду, і на підставі нових фактів бути готовим змінити думку.

У процесі вдосконалення навичок розгляду конфліктів важливо, щоб факти подавались таким чином, щоб кожний міг погодитись з формулюванням проблеми, а почуття і оцінки були відокремлені від фактів. Сторони конфлікту повинні розглянути питання: "Як ви вважаєте, чи це можливо, що ви помиляєтесь?"

2. Увага! Ставлячи питання "Як Ви та інші відчуваєте це?", ми намагаємось зробити емоційну оцінку точок зору інших людей, зокрема осіб протилежної статі, інших рас і культур, тих, чий досвід і становище відрізняються від наших. У процесі вироблення навичок вирішення конфліктних ситуацій учнів треба заохочувати відповідати фразами, що починаються з "Я (мені)". В результаті цього передаються почуття, а не виносяться обвинувачення ("Мені дуже прикро, що...", а не "Ви, він, вона, вони..." тощо).

3. Прагнення до справедливості та образного і творчого мислення зумовлює постановку питань: "Що ви (чи вони) бажали б в ідеалі, щоб трапилось? Щоб ви (чи вони) могли б насправді зробити?"

Це, у свою чергу, передбачає усвідомлення і повагу до справді демократичних принципів, пошук нових підходів і можливостей; майбутній прогноз справедливих рішень і розуміння, що будь-яка форма позитивного або негативного обмеження права може бути виправданою лише на підставі вагомих і переконливих аргументів.

Коли почуття і потреби кожного відомі, учасників можна заохочувати шукати практичних дійових засобів, навіть незначних, для того, щоб подолати недовіру і досягти врегулювання.

3.6. Прищеплення навичок позитивного вирішення суперечливих питань сучасності

Одне з першочергових завдань історії — допомогти молоді зрозуміти сучасність у світлі минулого. Історія дає можливість зрозуміти суперечливі питання власного суспільства. Проте легше розмовляти про апартеїд у Південній Африці чи історичні форми фашизму, ніж про ситуацію з робітниками-іммігрантами та циганами у своїй власній країні або про відродження неофашизму чи релігійні та етнічні конфлікти, що призводять до фанатичних убивств і етнічних принижень і утисків. Помірковано сприяти зростанню терпимості в сучасному суспільстві – не тільки професійний, але й етичний і моральний обов'язок учителів історії.

3.7. Викладання історії у класовому суспільстві

Боротьба народів за самовизначення і самоповагу тісно пов'язана зі спалахом емоцій, пристрастей, інтелекту, а нерідко і з проблемами виживання. Викладання історії в подібних ситуаціях може зачіпати найбільш особисті та емоційні питання. Проблема стає ще більш складною, коли йдеться про аналіз недавнього минулого, особливо, якщо ворожнеча триває і історія є реальністю, з якою щодня стикаєшся. Звичайно, у таких конфліктних умовах можливе існування кількох варіантів інтерпретації історії, оскільки вона і досі розглядається як основний засіб підтримки самовизначення суспільства і особистої ідентичності.

3.8. Підходи вчителя до вирішення суперечливих питань

Учителі історії можуть опинитись у важкій ситуації, пропонуючи учням подивитись назад і проаналізувати свою історію критично. Вони наражаються на небезпеку критики з боку батьків, а також, можливо, і свого шкільного керівництва, оскільки відхиляються від загальноприйнятих тлумачень або піддають сумніву точки зору та погляди, що підтримуються більшою частиною суспільства. На думку Джона Тоша, "історик має дуже неприємну роль у руйнуванні міфів, що спрощують або викривляють загальновідоме тлумачення минулого. У цій ролі він уподібнюється до хірурга-окуліста, який спеціалізується на видаленні катаракти" (*Джон Тош. Хола історії*).

При будь-якому обговоренні суті явища в суспільстві учителеві слід вчити, як саме вести обговорення та знаходити кілька різних варіантів вирішення проблеми. Це, скоріше, передбачає оцінку і захист різних думок, ніж пошук консенсусу. Такий метод передбачає також, що учитель критично аналізуватиме свою власну точку зору на ситуацію і утримуватиметься, навмисне чи ні, від підтримки якоїсь конкретної точки зору.

Найбезпечніший підхід — це постійне звертання до методології історії, яка пропонує цілий ряд фактів, що представляють різні точки зору, і завжди дає змогу підходити до проблем помірковано і об'єктивно, уникаючи небезпеки селективності; відкриває очі на існування інших точок зору, які можуть бути незручними та з якими

більшість може не погоджуватись, але які попри все мають бути визнаними.

Навчаючи дітей звертатися до методології історії, яка постійно представляє різноманітність поглядів і запрошує людей розглядати ситуації з різних точок зору, можна допомогти молоді вирішувати дуже серйозні проблеми. Це допоможе:

- протистояти стереотипному мисленню і необ'єктивності та спотворенню історичних фактів;
- розвивати позитивне мислення і цінності, такі як терпимість, солідарність і повага до різноманітності;
- сприяти досягненню взаєморозуміння між конфліктуєчими громадами, оскільки є надія на те, що можуть бути визнані різні точки зору.

3.9. Теми для роздумів і обговорення з колегами

- Перерахуйте і обговоріть деякі проблеми та справи, що торкаються історичного минулого, з якими ви сьогодні зустрічаєтесь у вашому регіоні?
- Наскільки, вважаєте ви, розгляд подібних проблем є обов'язком учителя історії?
- Чи треба підтримувати, на вашу думку, вчителів, які викладають історію в такий спосіб?

Глава Б ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

"Експерти Ради Європи впевнені, що всі учні повинні вивчати історію на всіх етапах свого навчання, тому що вона містить цінності, які не можуть запропонувати інші предмети. Історія, підкреслюють вони, "це унікальна дисципліна, яка опікується спеціального роду тренуванням розуму і фантазії".

Майланд Стобар. Вивчення історії в Європі// Колоквіум Ради Європи. — Париж, 5 грудня 1994 року.

4. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАВИЧОК ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Основні питання

Які навички допомагає розвинути історія?

4.1. Реалістичний контекст

Не обов'язково, щоб учні школи в майбутньому були вченими-істориками. Однак, для навчання їм майже завжди потрібна мотивація. Вони вважають, що багато історичних концепцій незрозумілі, обсяг історичного матеріалу занадто великий. Це створює деякий тиск. Тому учні часто піддають сумніву необхідність вивчення предмету, який має справу з минулим. І хто може дорікати їм за це?

Безперечно, молодь має одержувати задоволення від того, що вона робить, і розуміти, з якою метою і що вона вивчає. Дуже важливо, якщо молоді люди усвідомлюють необхідність навичок, яких вони набувають, і важливість предметів, які вивчають. Рівень складності предмету, з яким вони стикаються, має відповідати їхнім здібностям і віку. Тому, оскільки учні не вивчають поки що історію професійно, вчителі, заради їхніх інтересів, мають зосередитись виключно на основних проблемах, а не на повному переліку історичних подій і деталей. І головне, учнів треба залучати до процесу дослідження, який може бути більш цікавим і захоплюючим для них, ніж просте накопичення емпіричних знань.

4.2. Характерні особливості методики викладання історії

Основна увага при викладанні цього предмету в школах повинна приділятися тому, щоб вивчення учнями історії перетворити на процес дослідження. Головне, щоб учні зрозуміли, що таке історія і чим займаються історики. Тому, насамперед, має вестись мова про методику навчання учнів користуватися методологією історії. Важливо, щоб вони усвідомили, що остання забезпечує:

- зростання поінформованості щодо різних історичних фактів, які визначають епоху;
- постійний розвиток вміння працювати з фактами, щоб скласти збалансовану і точну картину минулого;
- розвиток більш глибокого розуміння ключових проблем історії: хронології, причини та наслідку, зміни, безперервності, прогресу, регресу, відчуття епохи і перспективи.

4.3. Ознайомлення з історичними фактами

Для того, щоб допомогти зрозуміти основи методології предмету, треба змалку давати дітям змогу перевіряти всі історичні факти, задаючи їм відповідні запитання та роблячи висновки на рівні, що відповідає їхнім віковим особливостям і здібностям. Коли діти подорослішають, їм слід пояснити, що історія базується на фактах, а факти можуть бути і були інтерпретовані різними шляхами; що кожна проблема має кілька перспектив, залежно від позицій людей та їх досвіду. Формування навичок аналізувати постійно зростаюче коло складних джерел інформації має стати основним у вивченні історії.

4.4. Види джерел

Вивчення історії передбачає дослідження минулого за допомогою різних джерел, як первинних, так і вторинних за походженням. Джерела історії можна охарактеризувати, як "укритий пилом, висохлий кістяк". Вчителі та учні повинні його "оживити". Мабуть, учням було б корисно зрозуміти, що "сирий матеріал" історії — це безсистемна купа матеріалів, що дійшли до нас з минулого і використовуються істориками як факти. Якщо серцевину цих матеріалів складають первинні джерела (документи, написані у той час, пам'ятки матеріальної культури, споруди, фотографії, твори мистецтва, що збереглися з тих часів), то зовнішній шар — складається з вторинних джерел (наприклад, книжки, написані набагато пізніше, ніж відбулися події, що в них описуються).

Історичні матеріали можуть мати будь-який вигляд, якщо вони тільки несуть інформацію або дають ключ до розуміння минулого (наприклад, пам'ятки побуту, усні перекази, письмові та друковані матеріали тощо). Учні повинні знати, що кількість матеріалів, пов'язаних з минулим, значно зростає за обсягом та складом. Проте, оскільки вона не є повною, то факти можуть бути інтерпретовані по-різному, залежно від кількості доступної інформації та точки зору історика, який її тлумачить.

4.5. Наочні джерела

Наочні джерела значно "оживляють" історію. Це можуть бути ілюстрації, малюнки, картини, карти, плакати, марки, фотографії, фільми або, навіть, більш конкретні речі (наприклад, пам'ятки матеріальної культури, археологічні пам'ятки, будинки чи руїни). Що стосується письмових джерел, то з учнями необхідно обговорювати їхній зміст і спрямованість, визначаючи таким чином їх історичну цінність.

4.6. Усні джерела

Усна історія, перейнята зі слів літніх людей, чи та, що існує в переказах, особливо корисна тим, що дає учням можливість поринути в недалеке минуле. Потрібно навчати учнів аналізувати її шляхом опитування, прослуховування та подальших запитань.

4.7. Письмові джерела

Письмові джерела можуть існувати у вигляді книг, переписів, щоденників, листів, газет, спогадів, парламентських звітів, шкільних журналів, запису виступів чи заповітів.

Письмові джерела потребують ретельного відбору та опрацювання з метою використання їх у класі. Треба відредагувати та адаптувати матеріали, щоб зробити їх доступними і корисними для учнів різних вікових груп і здібностей, заздалегідь переконавшись, що від цього зміст і спрямованість матеріалу не змінились.

4.8. Майстерність у використанні джерел

Учні цінують те, що вони самостійно, як історики, мають відбирати з маси доступних фактів саме ті, що їм необхідні, а також те, що:

- при тлумаченні фактів можуть виникати труднощі;
- на відбір фактів для аналізу можуть впливати деякі упередження;
- треба враховувати наміри та тенденційність авторів первинних і вторинних джерел інформації.

Можна запропонувати учням ставити ряд запитань до джерела. Це допоможе їм сформулювати судження щодо корисності та достовірності інформації:

- Хто? Хто зробив чи написав це? Яку посаду він/вона обіймає (займає становище)?
- Що? Про що воно нам розповідає? Про що воно нам не розповідає?
- Коли? Коли це було написано? Який історичний контекст? Які особливості того періоду або ідеї могли вплинути на автора?
- Де? Де ці події мали місце або чого вони стосуються?
- Чому? Чому це було зроблено чи написано? Чи існувала якась конкретна причина? Чи можна розкрити цю причину шляхом:
 - визначення, на яку аудиторію була розрахована робота;
 - аналізу мови та стилю, які були використані у роботі;
 - читання між рядків?
- Як? Яким чином воно було побудоване чи зведене разом? Як його можна порівняти з іншими доступними джерелами?
 - Воно виглядає збалансованим чи перебільшеним, тенденційним чи перекрученим?
 - Воно виглядає точним чи існують відверті пропуски?
 - Ці пропуски можна пояснити чи їх зроблено свідомо?

4.9. Важливість аналізу підручників учнями

З віком та розвитком критичного мислення в учнів їх треба спрямовувати на критичне сприйняття

підручників і орієнтувати на те, що так само вони можуть аналізувати інші джерела інформації. Учнім дуже подобається знаходити сильні та слабкі сторони їх власних підручників. Це можна зробити за такими критеріями:

- чи дає підручник посилання на інші джерела (це розвиває навички аналізу фактів)?
- чи дані джерела створюють повну картину поглядів на проблему?
- чи аналізуються і обговорюються реально вказані проблеми?

4.10. Цінність місцевої історії

Для кращого розуміння учнями історії дуже важливими, поряд з письмовими документами, є наочні залишки минулого, які нас оточують. Перевагою при вивченні місцевої історії є можливість побачити в реальній, а не відтвореній формі факти, що її ілюструють. Це допомагає учням усвідомити існування численних цивілізацій та способів життя, які спостерігались в їхньому власному та інших регіонах. Вивчення свого минулого має бути одним із завдань національної, європейської та світової історії.

Можливість роботи "в полі", включаючи стаціонарні музеї та музеї просто неба, допоможе озброїти учнів знаннями, навичками та методикою ідентифікації залишків минулого, аналізу, тлумачення та визначення їхнього місця у більш широкому історичному контексті. Бажано, щоб учні мали можливість брати безпосередню участь (на доступному їм рівні) у справжньому дослідженні того, яким чином історик вивчає проблему, та допомагати йому в спостереженнях, картографуванні, записах, кресленнях, вимірюваннях, опитуваннях, фотографуванні та драматичному реконструюванні (включаючи переодягання, приготування їжі та розігрування різних ролей), а також у використанні карт, фотографій, статистичних даних, усних і письмових свідчень. Притягальна сила краєзнавства також сприяє вихованню в учнів інтересу до вивчення і збереження історичного середовища і може стати корисною розвагою поза школою та у дорослому житті.

4.11. Хронологія

Головним для розуміння історії є вміння бачити послідовність подій у часі. Хоча не існує вимоги щодо вивчення історії в суворій хронології, проте важливо, щоб викладання історії проводилось у хронологічному порядку. Кожний період, який вивчається, має бути представлений як один з аспектів історії нескінченної безперервності та змін у часі. Часові рамки — це важливий засіб досягнення такого розуміння.

4.12. Причинність

Історія займається поясненням змін, а це передбачає постановку питань про те, чому і коли трапились ці події, та визначення факторів, які призвели до виникнення даної ситуації, зумовили, перешкождали чи затримували зміну. Вміння оцінювати складність факторів, що впливають на причинно-наслідковий зв'язок подій, їхню взаємозалежність (наприклад, роль особистостей, роль випадку, релігії, техніки або війни) можна розвивати під час будь-якого історичного дослідження.

4.13. Зміна і безперервність

Постійні зміни в історії, як і її певні хронологічні рамки, також повинні бути предметом систематичного обговорення в школі. Учні повинні знати:

- як і чому деякі характерні особливості минулого збереглися до теперішнього часу;
- фактори, які зумовили, сповільнили чи затримали зміну; її коротко- чи довгострокові причини та наслідки;
- про існування різноманітних варіантів (видів) зміни та різних її масштабів (у різних місцях по-різному, тому що розвиток відбувається в різних місцях з різною швидкістю);
- про деякі процеси, внаслідок яких обов'язково відбуваються зміни;
- про те, що в історії іноді відбувається прогрес, а іноді — регрес.

Зміна і безперервність — це не те, що сталість і наступність або послідовність і наступність. Поняття "зміна і безперервність" передбачає безперервність змін і зміни в безперервному процесі.

Оволодіння цими навичками вимагає від учнів визначення та обговорення широкого кола факторів, що зумовлюють зміну, причину і наслідок.

4.14. Відчуття часу

Історія завжди опікується людьми, що мають досвід орієнтації у часі, стосовно конкретної місцевості. "Основне завдання історика, — пише Джон Тош, — з'ясувати, чому люди діяли саме так, ставлячи себе на їх місце та дивлячись на світ очима цих людей і, якщо можливо, мислити за їх власними стандартами".

Звернення до основних вірувань, цінностей людей кожного конкретного періоду часу допоможе учням усвідомити, що може існувати цілий ряд відмінних сучасних точок зору на будь-яку ситуацію і, що люди діяли в системах з різними цінностями і умовами життя. А тому, детальний аналіз думок і дій окремої особи чи групи осіб з врахуванням вірувань, цінностей і досвіду даного періоду часу (що, безумовно, впливав на

характер цих думок і дій) здатні допомогти учням виявити можливі мотиви історичної ситуації. Разом усі ці аспекти створюють відчуття часу і вміння поставити себе на місце іншого народу, перенестися в інше місце та час, хоча учні можуть і не погоджуватись з рішеннями і діями, що схвалювали ті люди.

4.15. Теми для роздумів і обговорення з колегами

- Як часто ви використовуєте історичні джерела у процесі викладання?
 - В якій мірі тексти, які ви використовуєте, сприяють розвиткові навичок аналізу історичних подій і концепцій?
 - Наскільки ваші шкільні тексти збалансовано представляють спектр можливостей?
 - Яким чином ви можете розвинути навички критичного мислення у ваших учнів:
 - за допомогою матеріалів, які у вас є?
 - шляхом застосування додаткових матеріалів?
- Форма, яка ілюструє процес оволодіння учнями навичками аналізу історичних подій і концепцій під час занять, включена до додатку 1.

5. Тактика і стратегія вчителя в класі

Основні питання

За допомогою яких засобів можна поліпшити якість викладання і навчання?

Що мається на увазі, коли ми говоримо ефективна групова робота, робота всього класу і активне навчання?

5.1. Мистецтво залучення всього класу до роботи

Для забезпечення максимальної участі всього класу в роботі необхідно враховувати не тільки тип інформації, яка подається, але й питання, що при цьому порушуються. Ми часто говоримо: "Він розповів гарну історію". Отже "добре викладена гарна історія" доступна учням усіх вікових груп і здібностей, і якщо мистецтво оповідати ефективно застосовувати в класі, таке викладення матеріалу позитивно впливає на формування навичок слухання і сприяє вмінню розповідати, обговорювати і ставити питання. Слухання потребує високого рівня концентрації учнів, тому, перш за все, треба приділяти увагу відбору найбільш цікавих аспектів теми, які привертатимуть увагу протягом необхідного періоду часу. Стануть у нагоді відповідні наочні ілюстрації, а також стиль ігрового викладення матеріалу.

Але учням постійно треба нагадувати про те, що це — тільки одна сторона історії. Її можна розглядати й з іншого боку, як, скажімо, історію про Червону Шапочку з позиції вовка. Цей засіб, безперечно, допоможе навіть дуже малим дітям зрозуміти, що може існувати кілька точок зору на будь-яку проблему. Для закріплення цього положення дітям можна пропонувати писати та розповідати, на зразок версій казок, про історичні події з різних точок зору. Цю ідею можна застосувати під час випуску шкільних газет, вміщуючи там оригінальні назви рубрик, статей та редакційних звернень, в яких висловлюватимуться, наприклад, протилежні погляди або позиції політичних партій тощо. Учнів можна заохочувати до пошуків відтінків або елементів упередженості у виступах і статтях на історичну тематику відомих політиків сьогодення.

5.2. Опитування всього класу

Для перевірки здатності учнів оцінювати і аналізувати факти, правильно визначати їхні причини та наслідки або розуміти можливості людей у минулому, необхідно якомога точніше формулювати питання, можливо, навіть у письмовому вигляді, щоб учні їх бачили.

Попереднє планування питань для кожного учня окремо, а потім заслуховування варіантів інших можливих відповідей класу залучить до роботи всіх учнів.

Постановка питань, відповіді на які вимагають від учнів визначення певних причин або наслідків подій чи їхньої можливої оцінки, зробленої у той час і пізніше, дають змогу їм глибше зрозуміти певні події та стимулюють обговорення в класі.

5.3. Дискусія

Можна організувати на уроці дискусію, тільки якщо учні добре знають тему, мали досить часу для її аналізу, розуміють факти, що до неї включаються, і зацікавлені проблемами, які обговорюються. Намагаючись застосовувати метод обговорення за участю всього класу на уроках історії, необхідно приділяти першочергову увагу підготовчій роботі.

5.4. Групова робота

Це така організація класної роботи, яка сприяє залученню до праці всіх учнів, але з урахуванням їх розвитку та швидкості сприйняття матеріалу. Диференційований підхід до визначення завдань і належна організація груп перетворюють заняття у класі в захоплюючу справу для всіх. Для поживлення роботи можна

змінити порядок розміщення парт у класі.

Не слід дозволяти будь-кому домінувати в групі. Для цього групи мають бути гнучкими, щоб їхній склад можна було легко змінювати в залежності від поставлених завдань і учні мали можливість виконувати в групі різні ролі (наприклад, лідера, автора, репортера, спостерігача). Групам потрібно надати можливість робити самостійну оцінку того, чи добре вони працювали разом, виконуючи завдання, та чи була в кожного члена групи можливість ефективно працювати. Вчитель має взяти на себе роль ненав'язливого керівника і натхненника досліджень, які проводить група, а не бути просто головним постачальником інформації.

5.5. Яких навичок набувають учні внаслідок групової роботи?

Шляхом ефективної групової роботи учні мають навчитись:

- брати на себе відповідальність за добір матеріалів і наочності;
- відстоювати свої думки, розвивати впевненість у собі;
- працювати разом та слухати один одного, розвивати розуміння того, що кожен має зробити свій внесок і що всі внески треба цінувати і поважати;
- брати на себе різні ролі і відповідальність в групах (наприклад, роль лідера, доповідача, автора, спостерігача).

5.6. Завдання вчителя при груповій роботі

Вчителі мають пам'ятати, що:

- правильно сформульовані завдання та обрана організаційна структура груп забезпечують максимальну взаємодію учнів;
- необхідно підготувати відповідні, належним чином підібрані заохочувальні матеріали, у тому числі пам'ятки матеріальної культури, наочність, письмові документи;
- для забезпечення ефективної роботи всіх учнів необхідно ніби розчинитися серед них: говорити з ними їх мовою, бути ніби їх партнером;
- потрібно давати групі додаткову роботу, або видозмінювати її, якщо група закінчує своє завдання раніше встановленого часу.

5.7. Склад групи та її формування

Кількість учнів у групі залежить від кількості учнів у класі, доступності джерел і змісту завдання, що виконується. Ідеально група має складатися не більше, ніж з шести учнів, для того, щоб забезпечити кожному можливість працювати. Групи можна формувати з врахуванням віку, дружніх стосунків між учнями, можливостей, зацікавленості проблемою та інших відповідних критеріїв. Якщо склад груп не визначено заздалегідь, вчителі можуть прямо на уроці, використовуючи будь-які критерії, спрямовані на виконання запланованої роботи, формувати групи на свій розсуд. Наприклад, матеріали до теми роздаються учням, коли вони заходять до класу, а потім їх запрошують знайти свою групу, ставлячи одне одному відповідні запитання щодо змісту матеріалів. Такий вид заохочення діяльності учнів допомагає створити атмосферу доброзичливості і рівноправності і спонукає дітей працювати разом з будь-якою групою, в якій вони опиняються.

5.8. Види групової роботи

Після вступної бесіди вчителя, учнів можна запросити працювати маленькими групами для виконання одного і того ж завдання. Потім кожна група звітує про свою роботу всьому класу. Крім цього, залежно від теми чи проблеми, вчитель може запропонувати в її контексті різноманітну додаткову роботу. Такий засіб дає змогу учням розглянути кожний аспект теми більш детально, а потім з більшою впевненістю і більш кваліфіковано доповісти іншим про свої висновки. Кожній групі дається для опрацювання один аспект теми, а потім, коли первісне дослідження закінчено, створюються нові групи, до яких входять один-два учні з колишніх груп, які доповідають новим колегам про свої попередні напрацювання. Таким чином, кожний учень ознайомлюється з усією темою. Вчитель може запросити одну групу доповісти класу, для того, щоб перевірити правильність сприйняття всієї теми. Учні мають можливість виробити в собі впевненість, коли працюють разом з товаришами в першій групі над досягненням єдиної точки зору. Потім ця впевненість і навички спілкування переносяться у наступну групу, коли вже учень сам відповідає за висновки своєї команди. Так розвивається впевненість у собі, самоконтроль і відповідальність.

5.9. Активізація навчального процесу

Термін "активне навчання" означає високоструктуровану групову діяльність, засновану на особливій методиці і спрямовану на забезпечення успішності учнів, одержання задоволення ними від навчання і досягнення конкретних результатів у навчанні протягом певного часу.

Перші два види діяльності, про які йдеться далі, більш підходять для дітей віком від 4 до 7 років, хоча така

методика може бути застосована і для трохи старших школярів. Інші види роботи можуть використовуватися для будь-яких вікових груп, починаючи приблизно з 8 років і старше. Зрозуміло, вчителі мають гарантувати, щоб історична спрямованість роботи учнів та рівень труднощів усіх заохочувальних матеріалів відповідали віковим особливостям групи.

5.9.1. Часова скринька

Це — засіб, за допомогою якого учнів можна ознайомити з поняттям "час". Справжні предмети нашого часу, зібрані навколо будинку, на горищі, в підвалі, складаються разом у скриньку чи сумку. Так створюється атмосфера іншого періоду. Використовуючи відчуття зору, нюху та дотику, учні можуть дослідити її зміст і зробити висновок про те, що ці предмети належать до періоду, "що давно минув". Це розвиває навички ідентифікації старих і нових предметів, заохочує учнів приносити з дому предмети, які відносяться до того ж самого періоду, що в скриньці, формувати базу для створення історичного "кутка" в класі. До кінця Ключової Стадії 1 (вік 5—7 років) вони мають навчитися розпізнавати деякі останні технічні досягнення (наприклад, порівнюючи старе побутове обладнання, скажімо, праску 1900 року чи фотокамеру 60-х років з пізнішими зразками).

5.9.2. Послідовність

Для розвитку у молодших школярів почуття хронології і зміни в часі вчителі мають збільшувати та розширювати в них кількість знань щодо такої категорії, як послідовність. Саме процес переліку днів тижня, місяців і пір року по черзі вже свідчить про те, що вчитель знайомить дітей зі словами, які вказують на "час" і "часову" послідовність.

Треба впроваджувати вправи на послідовність, що поступово розвивають почуття часу. Для маленьких дітей (тих, хто ще не вміє читати) вони можуть починатися з того, що їм дають три-чотири малюнки, які треба розмістити в ряд і закріпити. Малюнки можуть зображати предмети чи людей, найкраще — це одну особу, протягом певного часу, наприклад, 25 років. Можна послідовно спостерігати життя кожної дитини протягом одного дня або кількох тижнів. А на Ключовій Стадії 2 (вік 7—11 років) можна буде повернутися до цих щоденних спостережень, коли вивчатиметься тема про достовірність джерел інформації, наприклад, "щоденників", як точного відображення подій минулого. Цю ідею можна потім розвинути, щоб кожна дитина могла робити хронологію свого життя, а далі використовувати це вміння для спостереження за життям дорослих, батьків чи вчителя. Пізніше діти зможуть перейти до хронології століття та письмово, в малюнках чи за допомогою комп'ютера відобразити її, як це показано нижче.

5.9.3. Метод колективного обговорення, відбору та розміщення за ступенем важливості

Цей метод передбачає систематизацію широкого кола ідей, що виникають при обговоренні проблеми, протягом дуже обмеженого часу, та організацію їх в чіткий ряд аргументів. Кожній групі дається тема для розгляду. Приблизно протягом 5 хвилин кожна група готує перелік усіх слуханих думок, що виникають у її членів. Вчитель, зі свого боку, записує всі думки кожної групи по черзі на дошці, підвісному діаскопі або на перекидних плакатах. Далі кожному групі окремо запрошують відібрати з загального переліку найважливіші думки та записати їх на чисті картки. Потім картки треба розмістити в такому порядку, з яким згодні всі члени групи. Ця частина завдання сприяє обговоренню і виробляє вміння слухати, тлумачити, пояснювати, доводити слушність своєї думки та йти на компроміс. У результаті група має скласти компромісний документ, що базується на узгодженому порядку думок. Цей документ треба передати іншій групі чи всьому класу і одержати їхнє схвалення.

5.9.4. Розміщення за ступенем важливості

Це — скорочена версія попереднього виду діяльності. Вона включає розміщення заохочувальних матеріалів, запропонованих учителем, наприклад, коротких цитат, заголовків, фотографій, оголошень за ступенем важливості. Працюючих парами чи невеликими групами учнів запрошують розмістити запропоновані матеріали по порядку та обґрунтувати своє рішення.

5.9.5. Розігрування ролей

Цей особливо важливий засіб використовується для розвитку розуміння можливостей людей у минулому. Ґрунтовні знання певного періоду часу набуваються поступово, шляхом використання відповідних джерел. Згодом, групу учнів можна запросити розглянути доступні матеріали з метою з'ясування можливостей людей чи окремої особи у той час. Висновок про це треба робити після детального обговорення в групі, спираючись на факти, що дають достатньо інформації стосовно причини, наслідків та тієї чи іншої мотивації події. Для того, щоб розігрування ролей будувалося на реальних, а не на уявних обставинах та факторах, учні можуть допомагати один одному доводити правильність певних точок зору, посилаючись на доступні факти. Потім первинні групи треба переформувати в збірні, в яких буде представлена узагальнена інформація стосовно всіх

фактів, з приводу яких члени збірних груп обговорять свої думки. Протягом наступного обговорення, в ролях чи ні, треба дати чітке уявлення про подію всьому класу.

5.9.6. Схильність до певної точки зору

Цей засіб є варіантом розігрування ролей і дає учням можливість висловлювати власну точку зору, з якою інші діти можуть погодитись чи ні. Він допомагає учням переосмислити свою власну позицію, зрозуміти та оцінити інші думки. Як і при розігруванні ролей, спочатку необхідно провести попереднє вивчення та аналіз фактів і точок зору. Треба поставити в два кола рівну кількість стільців. Учні сидять обличчям один до одного.

У зовнішньому колі діти мають одну точку зору, у внутрішньому — протилежну. Кожний учень повинен протягом 2–3 хвилин переконати суперника у справедливості своєї позиції. Потім, для того щоб оцінити аргументи супротивника, треба запросити кожного учня піддати критиці свою точку зору з протилежної позиції.

5.9.7. Соціально-економічне розшарування

Цей засіб може допомогти з'ясувати і поглибити розуміння кола можливостей, яке може існувати в суспільстві в будь-який період часу. Відбираються групи учнів, яким надається інформація щодо відповідної особи, що представляє певну соціально-економічну групу суспільства даного періоду. Ця інформація повинна включати відомості щодо будинку, в якому він/вона мешкали; роботи, яку він/вона виконували; освіти, яку він/вона могли мати, та подій, що трапилися з цими особами в певний час. Після одержання всієї необхідної інформації змішані групи, які вже мають уявлення про дані персонажі, шикуються згідно запропонованого учителем критерію у ряд. Учні самі мають обговорити і визначити свої місця у цьому ряду. Кожного разу, зі зміною запропонованого критерію, повторюється така ж процедура обговорення та визначення своїх місць у ряду, і учні повинні фізично змінювати свої місця, щоб продемонструвати інший порядок.

При цьому, можна використати деякі з нижчезазначених критеріїв:

- майновий стан (наприклад, найбагатший персонаж стає першим, найбідніший — останнім, інші займають місця між ними відповідно до свого економічного становища);
- освіта (наприклад, найбільш освічений стає першим, найменш — останнім);
- місце в суспільній ієрархії (наприклад, високопоставлений чиновник стає першим, клерк — останнім);
- погляди на проблему (наприклад, персонаж з екстремістськими поглядами стає першим, а той, хто займає помірковану позицію — останнім, інші шикуються між ними в залежності від своєї позиції).

Вправи на різноманітне розшарування в суспільстві, де учні фізично представляють різні його прошарки та існуючі в ньому погляди, допомагають їм зрозуміти різні точки зору, усвідомити, що становище особи та групи людей в суспільстві не завжди однозначне, наприклад, незалежність і прагнення до вищих цінностей, прогресу робітника і власника фабрики.

5.9.8. Обговорення або суд

Цей засіб передбачає, здебільшого, формальне представлення аргументів "за" чи "проти" в якій-небудь окремій справі. Всіх учнів необхідно залучити до підготовки матеріалів для розгляду командами, що беруть участь в обговоренні. Вони мають взяти участь або в голосуванні, або в роботі суддівської колегії.

5.9.9. Вчити учнів/учитись у них

Один з найефективніших шляхів вивчення якогось матеріалу — вчити учнів навчати інших. Пари або групи учнів треба запросити представити інформацію чи навчити якомусь конкретному вмінню інші пари або групи учнів. Крім того, що самому треба зрозуміти і оволодіти матеріалом, який необхідно довести до інших, учні мають обрати, як це пропонує вчитель, найефективніший шлях подачі цієї інформації або спосіб показу вміння, яким потрібно оволодіти. Тут стануть в нагоді діаграми і наочні матеріали. Учні можуть запропонувати свої варіанти застосування активних навчальних стратегій, що допомагають зрозуміти і засвоїти новий матеріал.

5.9.10. Словесний теніс

З метою закріплення пройденого матеріалу і переходу до вивчення наступного клас розбивається на пари і всім роздається тема. Мета вправи — забезпечити якомога більшу активність учнів в обговоренні теми протягом визначеного часу. Перший учень висловлює свою думку, а його партнер — зразу ж свою. Це продовжується протягом 1–2 хвилин. Думки не повинні повторюватись. Відповіді треба давати негайно. Запитання можуть бути такими: "Перерахуйте основні риси...", "Розкажіть про роботу, здійснену в...", "Назвіть людей, які брали участь в...", "Перерахуйте причини того, що...." або "Перерахуйте країни, що брали участь в...".

5.9.11. Відомі люди

Учні можна запросити назвати по порядку трьох осіб періоду, що вивчається, з якими вони бажали б зустрітися, а також сформулювати запитання, які вони могли б їм задати при нагоді. Учні, працюючи парами, можуть обговорити обраних персонажів та питання. Завдання партнера — здогадатись, за яким критерієм розміщені ці три персонажі. Зі свого боку, вчитель може спитати потім, чому обрані саме ці персонажі та питання. Це може викликати дуже активну дискусію.

5.10. Теми для роздумів і обговорення з колегами

Обговоріть труднощі, що виникають під час групової роботи.

— Подумайте, яким чином можна застосувати деякі з вищезазначених активних навчальних стратегій до конкретних тем, які ви викладаєте?

— Які, на вашу думку, переваги та недоліки групової роботи та активного навчання?

— Обговоріть твердження про те, що:

- учні одержують задоволення та більше знань, коли їх активно залучають до групової роботи та активного навчання;
- учителі вважають, що це потребує занадто багато часу і великої підготовки.

6. Використання підручників та першоджерел

Основні питання

Які шкільні підручники та джерела необхідні для забезпечення якісного викладання та вивчення історії в школі?

6.1. Рекомендації щодо підготовки і випуску підручників з історії *

Одні теми добре викладені різними учбовими матеріалами, інші — майже ними не представлені. Якщо матеріалів небагато, то в процесі їх підготовки важливо, звичайно, враховувати вимоги, продиктовані практикою викладання історії. Ми пропонуємо рекомендації, підготовлені за підсумками спільного обговорення цього питання авторами, видавцями та розробниками навчальних програм на Британських островах.

Необхідне більш тісне співробітництво між авторами, видавцями та тими, хто займається дослідженнями в галузі історії, для того, щоб враховувати останні досягнення гуманітарної освіти.

Автори текстів мають враховувати, з одного боку, свою певну закомплексованість предметом, а з іншого — вік і ступінь готовності сприйняття матеріалу дітьми, і робити все можливе для того, щоб готувати для учнів матеріали, які:

- відповідали б віковим особливостям дітей та їхнім здібностям;
- були б точними і достатньо науковими (враховували останні досягнення науки);
- були б об'єктивними у висвітленні кола позицій та можливостей теми, що розглядається;
- містили б достатню кількість інформації для розуміння ключових проблем періоду, а також другорядних питань, що, втім, допомагають зрозуміти події, які мали місце в історії;
- пропонували б кілька підходів, які можна використати, для того, щоб допомогти учням проаналізувати деякі теми глибоко, а інші — більш загально (стратегія зосередження на ключових проблемах або питаннях може бути корисною).

Автори мають давати більше рекомендацій щодо того, як вчителям треба диференціювати матеріали в класах при роботі з учнями різного рівня здібностей.

Учні треба заохочувати читати підручники критично, формулювати запитання на підставі прочитаного з метою подальшого пошуку відповідей на них.

Там, де учні вивчають минуле, вони повинні мати доступ до кількох джерел, а не бути залежними від одного учбового посібника.

Вчителі мають контролювати, як у класі використовуються підручники та чи всі учні достатньо зацікавлені матеріалом і роботою, що їм пропонується.

7. Резюме: поєднання теорії та практики

Основні питання

Чому ми наголошуємо, що молодь повинна вивчати історію?

Чи можна очікувати від викладання і вивчення історії формування у людини сталих навичок у розумінні подій, що відбуваються у світі?

Отже, ми розглянули, як викладання історії може сприяти розвитку демократичних цінностей та терпимості. Ці питання знайшли відгук і в дискусіях, що виникали останнім часом відносно змісту та ролі викладання історії, і цей посібник отримав схвальні відгуки у тих, хто підходить до викладання історії як "процесу", що спрямований на формування відповідних навичок, критичного мислення і переконливої

аргументації.

В посібнику робиться спроба викласти методологію предмета і переконати, що учні мають постійно відштовхуватися від уже набутих знань з історії, враховувати різні точки зору істориків, з тим, щоб осмислено робити власні помірковані і виважені висновки. Він пропонує низку методичних засобів, що стимулюють учнівський інтерес до предмету історії і забезпечують максимальну участь учнів у роботі, доводить, що коли учні достатньо ознайомлені з методологією предмета та розуміють її, вони набувають базових навичок для того, щоб починати вирішувати на ґрунті історичних аналогій сучасні проблеми класових суспільств з точки зору збалансованої перспективи, сприяючи тим самим створенню більш терпимого і демократичного суспільства. Таке викладання історії дає можливість молоді отримувати глибші знання і виходити за межі своєї власної системи цінностей, закликає зважати на шкалу цінностей, яка відверто відрізняється від їхньої власної, а іноді навіть може бути чужою або неприйнятною. Методологія історії дає змогу зрозуміти також, що шукати розуміння людської поведінки тільки в минулому, не виправдано: пошук не може бути обмежений лише минулим.

Підхід до вивчення історії, по-перше, як до отримання певної кількості знань, які треба запам'ятати, а, по-друге, — усвідомлення її як процесу глобального дослідження минулого, яке базується на звертанні до різноманітних фактів, що розглядаються з різних точок зору, може значно вплинути на формування системи цінностей учнів. Якщо підхід до вивчення проблем з різних позицій стане звичним, це впливатиме на повсякденні думки та вчинки. Коли вчителі історії заохочують учнів застосовувати навички, пов'язані із аналізом фактів, вони тим самим сприяють виробленню позиції, яка вже сама по собі "цінність": ми шукаємо найбільш переконливий перебіг подій чи пояснення поведінки не тільки в історії, але й в усіх сферах життя. З часом застосування певних навичок може стати "другою натурою", що передбачає специфічну манеру мислення або ціннісну систему, яку в цілому можна охарактеризувати як пошук правди.

Вчителі історії, як ніхто інший, бачать, який внесок робить їхній предмет у справу освіти молоді, виробленню яких знань і навичок сприяє, які цінності вона виховує. Тому їм необхідно, насамперед, критично і творчо осмислити, проаналізувати та оцінити свою власну культуру та субкультуру соціуму, до якого вони належать, щоб визначити основні питання: "чому", а також "як" вони навчатимуть учнів. Відповіді мають відображати конкретну ситуацію (соціальну, релігійну, політичну), в якій знаходяться учні школи.

Беручи до уваги вплив інших факторів на розвиток думок і цінностей молоді, а також могутність сил, які формують деякі історичні погляди і упередження, учителі історії мають розвивати в собі гостре усвідомлення своїх власних цінностей і того, як вони впливають на визначення змісту, матеріалів, питань, видів роботи і методик. В інтересах збереження неупередженості та досягнення кращого балансу вони мають зважати на всі обставини.

Джерело А

"Врейти-рейти цінності та думки справляють на наше життя значно більший вплив, ніж знання та навички, і під час обдумування і планування уроків історії ми повинні враховувати це, у всякому разі, більш свідомо".

Доктор Роджер Остін, Університет Ольстеру, Колерен, 1984.

Джерело Б

"Якщо вчителі історії справді вірять у важливість свого предмету, вони мають спитати себе, що може зробити історія для того, щоб (у сучасному суспільстві) стало більше взаєморозуміння?"

Алан МакКулли, Університет Ольстеру, Колерен, 1984.

Теми для роздумів і обговорення з колегами

— Яку базову історичну підготовку треба одержати учням, щоб це допомагало їм робити грамотні висновки щодо ситуації, в якій вони живуть?

— Як учителі можуть допомогти учням спростувати міфи, які впливають на їхнє сприйняття сучасності?

— Які саме навички та методики можуть допомогти цьому процесові?

СХЕМА, ЩО ІЛЮСТРУЄ МОЖЛИВИЙ ПРОГРЕС В ОВОЛОДІННІ УЧНЯМИ НАВИЧКАМИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА ОСЯГНЕННІ ЇЇ ЗМІСТУ

Схема пропонується як неофіційне керівництво, що може допомогти вчителям планувати прогрес учнів у навчанні.

Перелік навичок та концепцій подається у вигляді лінійної схеми, хоча її рівні свідомо не визначаються, для того щоб підкреслити, що прогрес в учнів не завжди достатній і що навички та ідеї треба весь час закріплювати в різних контекстах.

Відомо, що знання з історії, в принципі, не можна виміряти. Проте вирішальне значення має здатність використовувати відповідні знання. Отже, оцінюючи знання на більш високих рівнях, для учителів було б корисним визначати:

Обсяг/глибину знань, що демонструють учні:	Скільки знають і розуміють?
Точність знань, що демонструють учні:	Чи правильно використовується інформація?
Відповідність обраної інформації:	Наскільки ефективна обрана інформація і яка її частина точно відповідає темі або поставленому питанню?

Схему треба використовувати творчо, як засіб планування роботи. Ми радимо вчителям звертатися до опису рівня знань, як до цілісного документу, щоб досягти “кращого” розуміння загальної дії окремих чинників у кінці кожної Ключової Стадії.

ЗНАННЯ ХРОНОЛОГІЇ ІСТОРИЧНІ НАВИЧКИ ТА ІДЕЇ

ОБСЯГ, (ГЛИБИНА) ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ Причина, наслідок, зміна, перспектива, співпереживання

Ключова
стадія 1
(вік 5–7
років)

Мова

використовуйте просту мову, характеризуючи зміну часу (наприклад: зараз, тоді, колись, перед тим, потім);

послідовність фотокарток учнів, на яких вони зображені у різному віці.

Ідентифікація, розпізнавання, нагадування, відчуття

визначить найочевиднішу різницю між минулим і сучасним;

обговорить можливі причини того, чому люди могли діяти в минулому саме так, як вони діяли.

обговорить, напишіть або уявіть, що деякі персонажі розповіді про минуле могли відчувати в той час.

Ключова
стадія 2
(вік 7–11
років)

Слова і фрази, що характеризують час і послідовність

використовуйте слова або фрази, що характеризують розподіл часу (наприклад, у давні часи, Вікінги, Вікторіанська епоха, до нашої ери, нашої ери, століття); безперервність подій і змін періодів, що вивчаються;

зробіть простий графік.

Простий опис причини, послідовності, зміни, періоду, особливостей

визначте деякі подібні риси і відмінності у способах життя в різний час;

визначте деякі речі, що змінилися, і деякі речі, що не змінилися;

опишіть основні події та зміни.

вказуйте деякі ознаки, характерні для минулих суспільств (одяг, спосіб життя, ставлення до бідних);

проаналізуйте деякі почуття, що могли виникати у людей в певний час.

Ключова
стадія 3
(вік 11–14
років)

Точне використання історичних фактів і термінів, хронологічні рамки

використовуйте постійно зростаючу кількість історичних дат, термінів і документів, що характеризують історичні періоди та плин часу (наприклад, доісторичний, античний, середньовічний, новий, феодальний, Реформація);

хронологічна послідовність подій, часів і змін епох;

зробіть більш складний графік.

Точний опис, просте пояснення

опишіть і запропонуйте зрозумілі причини та наслідки, головні події та зміни;

наведіть ряд фактів, що спричинили подію чи зміну, визначте найважливішу з них і зв'яжіть між собою причину, наслідок і зміну.

покажіть своє розуміння позиції людини з точки зору її досвіду та/або з урахуванням соціального, культурного, економічного періоду;

проаналізуйте позиції протилежних сторін та людей, з поглядами яких вони можуть не погоджуватися.

Широкі хронологічні та концептуальні рамки

використовуйте класичне визначення таких понять, як, наприклад, релігійне право, юніонізм, націоналізм;

розрізняйте значення різних термінів залежно від історичного періоду, що розглядається.

Обгрунтоване пояснення, ймовірні висновки

оцініть важливість і вплив визначних осіб, подій та змін;

проаналізуйте взаємозв'язок між причиною, наслідком і зміною, як довго-, так і короткотривалою.

сформулюйте і проаналізуйте деякі ідеї, вірування, цінності, ставлення і мотиви, які опосередковували дії людей у минулому.

ТЛУМАЧЕННЯ/ ІСТОРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЕРЕДАЧА ІНФОРМАЦІЇ

Різними шляхами:

- усно: обговорення, обмін думками, драматична,
- візуально: діаграми, карти, графіки, статистика, дисплей;
- письмово та з використанням ІТ.

Конкретні факти, звичайні спостереження

Розмова, гра

визначте засоби, за допомогою яких відтворене минуле (малюнки, предмети, оповідання, пісні)

Апелуйте до знань учнів і стимулюйте виявлення знань шляхом:
— структурованої гри;
— розмови (переказу) чи малюнків до розповідей та подій;
— опису того, що вони побачили на фотокартках або об'єктах;
— використання відповідних слів, фраз і заголовків;
— застосування простих речень або ГТ, щоб пересвідчитися, що учні зрозуміли матеріал

Простий збір інформації

використовуйте джерела інформації, сприйняття яких відповідає віку і можливостям дітей

пам'ятайте, що іноді джерела пропонують різні версії минулого (літописи, саги вікінгів, англо-саксонські хроніки, гобелени Байо)

зберіть фактичну інформацію з кількох придатних джерел, для того, щоб зробити ясні висновки стосовно минулого

Коло джерел, різні тлумачення

порівняйте два звіти про одні й ті ж події та зверніть увагу на їх різницю та схожість;

зберіть з джерел інформацію, для того, щоб зробити елементарні висновки про минуле:

зверніть увагу на те, що деякі джерела та тлумачення можуть бути необ'єктивними;

виберіть з кількох джерел відомості та підготуйте інформацію щодо історичних подій, яка відзначалася б прунтовістю.

визначте позиції або точки зору, які підтримуються у першоджерелах, і чітко їх обгрунтуйте

Критичне використання джерел

зробіть висновки щодо відносної низької вартості певних джерел і тлумачень (зазначивши суперечності, прогалини, необ'єктивність, пропаганду тощо)

використовуйте джерела і тлумачення ефективно, з тим щоб виважити аргумент і/або підтримати точку зору

використовуйте джерела критично, для того, щоб аналізувати сучасні і майбутні можливості.

Короткі описи

опишіть усно та письмово основні події оповідання (реченнями)
історичне оповідання
складіть прості історичні оповідання з описом подій (викладене по пунктах)

Структуровані історичні звіти

підготуйте історичні звіти, які продемонструють певне розуміння та аргументацію.

Детальні історичні звіти

підготуйте історичні звіти з відображенням характерних подій, що аналізуються, та своїми поясненнями до них.

Пояснювальні звіти

підготуйте добре спланований звіт з обгрунтованими поясненнями і конкретними поясненнями.

Аналітичні звіти

підготуйте аналітичні звіти, які враховують різні можливості та тлумачення, і які шляхом з'єднань, порівнянь і протиставлень допоможуть збалансовано представити тему.

Додаток 2

Видання Ради Європи

Колоквіум "Вивчення історії в Європі", Париж, 5 грудня 1994. — Страсбург: Ради Європи.

Симпозіум "Історія, демократичні цінності та терпимість в Європі: Досвід країн, що знаходяться на шляху демократичного розвитку", Софія, жовтень 1994 року. — Страсбург: Ради Європи.

Одіґ'є, Франсуа. Викладання про суспільство, яке базується на цінностях: Доповідь на семінарі СІДРЕЕ, Мадрид // Історія серед профілюючих дисциплін. — Рада Європи Прес, 1995.

Лістер, Ян. Викладання і вивчення прав людини. — Страсбург, 1984.

Перотті, Антоніо. Становище з міжкультурною освітою. — Рада Європи Прес, 1994.

Старкі, Хью. Проблеми освіти в галузі прав людини. — Рада Європи і Кассел, 1991.

Декларація Віденської конференції голів держав і урядів держав — членів Ради Європи. — 1993.

Резолюція № 1 18-ої сесії Постійної конференції міністрів освіти Європи, Мадрид, 1994.

Інші видання

Остін, Роджер, МакКаллі, Алан. Нариси з історії викладання історії у Північній Ірландії. — Колерен: Факультет освіти Ресурсного центру Університету Ольстеру, 1984.

Данлон, Ф. Місце емоцій в моральному житті: доповідь на засіданні Кембріджського відділення Товариства філософії освіти Великої Британії.

Горські, Джонатан. Викладання про Голокост: проблеми і відповіді. — Рада Європи і Джуз. — 1, Денмінгтон Парк Роуд, Лондон.

Леймдорфер, Том. Навчання умінню творчо поводитись у конфліктній ситуації. — Нова ера в освіті. — 1990.

- Тош, Джон.* Хода історії: Цілі, методи і нові напрями у вивченні сучасної історії. — Лонгман.
- Гленні, Міша.* Відродження історії: Східна Європа в епоху демократії. — Пенгвін Букс, 1990.
- Маррус, Майкл Р.* Голокост в історії.— Пенгвін Букс, Хар-мондсворт, 1989.
- Вплив національних програм на випуск підручників з історії та інших джерел: документ для обговорення.
— Лондон, 1994.
- Додаткові джерела**
- Лінч, Джеймс.* Зменшення упереджень і школи. — Лондон: Кассел, 1987.
- Фюреді, Франк.* Міфічне минуле, невловиме майбутнє: Історія та суспільство у тривожну епоху. — Плото Прес.